

עומק הפשט

עיונים ברפ"י

על פי 'לקוטי שיחות' כרך יד

פ' דברים

הערות והארות יתקבלו בברכה בטל'

08-6882799 / 050-4125205

או במייל rizs@neto.bezeqint.net

ניתן גם להזמין לפרשיות נוספות

כל הזכויות שמורות

תוכן העיונים

(א) "אלה הדברים אשר דיבר משה אל כל ישראל במדבר וגו'" – ומפרש רש"י שמנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום. אך קשה, למה נשמטו רפידים, תבערה וקברות התאוה? / הביאור: תיבת "במדבר" כוללת את כל התלונות השייכות לחיי המדבר, ורש"י נקט את המאורע הראשון וסיים "וגומר" / זה שלא נזכר המאורע במרה – כי שם לא היה זה "לפני המקום"

(ב) בדברי רש"י על "מול סוף" (א, א) שישראל המרו "בנסעם מתוך הים" – היכן מצינו כן בפשוטו של מקרא? / כוונת רש"י היא למה שפירש בעצמו בפ' בשלח על הפסוק "ויסע משה" / רש"י מחזק דבריו מהפסוק בתהלים, ששם משמע שהיו שני חטאים – אחד השייך ל"ים" בכלל, ועוד אחד השייך דוקא ל"ים סוף"

(ג) לשיטת רש"י (א, א) אין התיבות "די זהב" שם של מקום, אלא רק תיאור של מאורע / ב' אופנים בהשייכות של "זהב" לחטא העגל – כלימוד זכות או כתוספת בהחטא / רש"י נתכוון להוסיף ב חומרת התוכחה, אך בדיוק לשונו רמז ל"כבודן של ישראל"

(ד) "גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבוא שמה" (א, לז) – למה אין רש"י מפרש את תיבת "בגללכם"? / האברבנאל מפרש שמשה נענש גם בגלל חטא המרגלים, אולם רש"י נקט שהגזירה באה רק בגלל מי מריבה / הכתוב מזכיר כאן את הגזירה שנגזרה על משה בתור 'מאמר המוסגר' בלבד (כדי לבאר את ה'יחוס' של יהושע תלמידו) / רש"י סומך על מה שיפרש במקום העיקרי של הענין – בפ' ואתחנן (ג, כו)

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב" (א, א)

אלה הדברים – לפי שהן דברי תוכחות, ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום זה, לפיכך סתם את הדברים והזכירן ברמז מפני כבודן של ישראל .. במדבר – לא במדבר היו אלא בערבות מואב, ומהו 'במדבר'? אלא, בשביל מה שהכעיסוהו במדבר, שאמרו 'מי יתן מותנו וגו'". בערבה – בשביל הערבה, שחטאו בצעל פעור בשטים בערבות מואב. מול סוף – על מה שהמרו צים סוף .. בין פארן ובין תפל ולבן – .. הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן, ואמרו 'ונפשנו קלה בלחם הקלוקל', ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים. וחצרות – במחלוקתו של קורח .. ודי זהב – הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם:

רש"י כותב ש"מנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן" – לכאורה קשה¹:

1. וכעין זה הקשו במפרשי רש"י כאן – צידה לדרך. דברי דוד.

הרי ישנם מקומות נוספים שבהם "הכעיסו", והם (לפי הסדר):

מרה – ששם התלוננו על העדר המים: "וילונו העם על משה לאמר מה נשתה"²;

רפידים – ששם התלוננו שוב על המים: "וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה .. ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה'"³;

תבערה – ששם התלוננו על אריכות הדרך: "אוי לנו, כמה לבטנו בדרך הזה שלושה ימים, שלא נחנו מעינוי הדרך"⁴, וכמו שכתוב: "ויהי העם כמתאוננים רע באזני ה' .. ויקרא שם המקום ההוא תבערה כי בערה במ אש ה'"⁵;

קברות התאווה – כאשר התלוננו על העדר הבשר: "מי יאכילנו בשר .. נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו"⁶, "ואף ה' חרה בעם ויך ה' בעם מכה רבה מאוד, ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאווה כי שם קברו את העם המתאווים".

למה לא נמנו כל מקומות אלו בכתוב דידן?

"במדבר" – מצב כללי או הטא פרטי?

יש לומר בזה, ובהקדים:

המקום הראשון שמזכיר הכתוב הוא "במדבר", ורש"י מפרש שהכוונה היא למה שאירע בסמיכות ליציאת מצרים, כאשר היו ב"מדבר סין אשר בין אילים ובין סיני"⁷, שאז התלוננו ישראל על כך שבארץ מצרים הם ישבו "על סיר הבשר" ואילו במדבר הם במצב של רעב. ורש"י מביא את לשון תלונתם שם – "מי יתן מותנו וגומר" [לשון הכתוב במילואו הוא⁸: "מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים, בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע, כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב"].

2. בשלח טו, כד.

3. בשלח יז, ב ואילך.

4. רש"י בהעלותך שבהערה הבאה.

5. בהעלותך יא, א ואילך.

6. בהעלותך יא, ד ואילך.

7. בשלח טז, א ואילך.

8. בשלח טז, ג.

ויש לדקדק בזה:

בשלמא בכל שאר התיבות שבכתוב – יש בהתיבה רמז פרטי לחטא מסויים
(כמו: "מול סוף" שמכוון למה שאירע על ים סוף);

אולם תיבת "במדבר" היא הרי שם כללי לכל המקומות (שהרי כל החטאים היו
במדבר), ואם כן, כיון שכוונת הכתוב היא לרמוז לתלונה מסויימת – היה צריך
לנקוט בתיבה פרטית המתאימה לתלונה מסויימת זו (וכגון להזכיר את שם המקום
המסויים שבו היו אז: "מדבר סין")!

מדוע איפוא רמז הכתוב לחטא האמירה "מי יתן מותנו" על ידי תיבה כללית
ביותר: "במדבר"?

רש"י מציין "וגומר" – והתכוון לכל ההמשך!

אלא יש לבאר באופן חדש, על פי דיוק לשונו של רש"י שמעתיק את הכתוב "מי
יתן מותנו" ומוסיף "וגומר":

בפשטות, כוונת ה"וגומר" היא להמשך הכתוב שם, שרש"י לא העתיק כאן ("מי
יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים, שבבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע, כי
הוצאתם אותנו אלא המדבר הזה, להמית את כל הקהל הזה ברעב");

אך יש לבאר בעומק יותר, שכוונת רש"י בהציון "וגומר" היא לרמוז (לא רק
להמשך הכתוב באותה תלונה פרטית, אלא) לכל המשך המקראות: משה הוכיחם כאן
על כל תלונותיהם במדבר, מתחיל מתלונה זו – "מי יתן מותנו במדבר" – שהיתה
ב"מדבר סין", וממשיך ("וגומר") בכל התלונות האחרות במדבר שבאו בהמשך לה
והתעוררו בגלל ההליכה במדבר.

ומעתה מיושב בפשטות למה לא נזכרו כאן המקומות הנ"ל – כי המשותף
להתלונה שהיתה בהם הוא שהם מסובכים באופן ישר מזה שבני ישראל הלכו אז
במדבר, ובמילא היה מקום לטענה על זה שחסר להם מים או בשר, וכן על זה
שהדרך קשה וכו', ולכן כל תלונות אלו נכללות בתיבת "במדבר", וכפי שמדייק רש"י
"מי יתן מותנו וגומר" – שבזה הוא כולל את כל המשך התלונות (מה שהתלוננו
ברפידים, תבערה ובקברות התאוה).

[ואין להקשות: אם בתיבת "במדבר" נכללות כל התלונות שהיו במדבר – למה

ממשיך ומפרט עוד כמה מקומות במיוחד ("בערבה מול סוף בין פארן ובין תופל ולבן וחצרות ודי זהב")?

כי החילוק פשוט: שאר ה"מקומות שהכעיסו בהן", אף שגם הם היו בפועל במדבר, הרי אין הם מסוככים באופן ישר מההליכה במדבר, ובעצם היו יכולים להיות גם אם היו ישראל במקום אחר – כמו חטא המרגלים, מחלוקת קרח וחטא בעל פעור, שאין להם שייכות הכרחית עם ההליכה במדבר דוקא והיה שייך שיתרחשו גם במקום אחר;

ולכן אין אלו נכללים בתיבת "במדבר", אלא הכתוב מזכירם במיוחד – כי מה שנכלל בתיבת "במדבר" הוא רק אותם מקומות שבהם התלוננו כתוצאה ישירה מההליכה במדבר (ששם אין מים ואין בשר וכו').

התלונה במרה אינה מן המניין

ועדיין חסר ביאור, שהרי בשלמא המאורעות שבאו לאחר התלונה שהיתה במדבר סין, אפשר לומר שנכללות הן בהציון "וגומר" ("מי יתן מותנו וגומר", שכולל בזה כל ההמשך) – אך התלונה במרה היתה עוד קודם לכן, כך שאי אפשר לומר שנכללת היא ב"וגומר" זה! ובכן הדרא קושיא לדוכתא: כיון ש"מנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום", למה לא הזכיר את התלונה במרה?

ונראה לומר בפשטות, שרש"י מדייק "מנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום", ואילו לגבי התלונה במרה מדייק הכתוב: "וילונו העם על משה"⁹, היינו שזו לא היתה תלונה נגד ה' ממש, אלא נגד משה – [מה שאין כן כל התלונות הבאות שבהן הכתוב מדגיש שהתלונה כוונה גם כנגד ה'] – ולכן אין היא שייכת לעניננו, ואתי שפיר.

(חלק יד – דברים א)

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב" (א, א) אלה הדברים – לפי שהן דברי תוכחות, ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום זהו .. מול סוף – על מה שהמרו זים סוף: צואם לים סוף, שאמרו 'המבלי אין קברים במצרים', וכן בנסעם מתוך הים, שנאמר 'וימרו על ים זים סוף', כדליתא בערכין:

ידוע דרכו של רש"י בפירושו על התורה, שהוא מיוסד ב"פשוטו של מקרא" דוקא; ובנידון דידן צריך ביאור:

זה שהמרו "בבואם לים סוף" – מפורש הוא בפ' בשלח¹⁰, שכאשר ראו ישראל את מצרים רודפים אחריהם נתבהלו והתריסו כלפי משה: "המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר, מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים"; אך זה שהמרו "בנסעם מתוך הים" – היכן מצינו זה ב"פשוטו של מקרא"?

האם היו לישראל ספיקות באמונה?

לכאורה כוונת רש"י היא לדברי חז"ל במסכת ערכין¹¹ (וכמו שמציין בסיום דבריו: "כדאיתא בערכין"), ששם איתא, שגם לאחר קריעת הים עדיין היו לבני ישראל ספיקות באמונה, ואמרו: "כשם שאנו עולים מצד אחד, כך מצריים עולים מצד אחר". ואז אמר הקב"ה ל"שרו של ים" שיפלוט את גופות המצריים ליבשה, כדי להוכיח לישראל שאכן מתו מצריים – ועל זה נאמר¹² "וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים".

אבל קשה לומר שזו היא כוונתו של רש"י, כיון שבמקומו – בסיפור קריעת הים שבפרשת בשלח – לא הביא רש"י דרשה זו; ואם נתכוון כאן לחדש דבר זה – היה צריך לפרש להתלמיד שאינו יודע מכל הענין!

[ולהעיר, שרש"י מביא כאן את לשון הכתוב בתהלים¹³: "וימרו על ים בים סוף", ובפירושו לתהלים שם אכן העתיק דרשה זו, וז"ל: "היו מקטני אמנה. אמרו כשם שאנו עולים מכאן מצד זה, אף המצריים עולים מצד אחר ויבואו אחרינו, עד שרמזו הקב"ה לים והקיאם ליבשה. אז וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים", לפיכך ויאמינו בה"; אבל מתחלה לא האמינו. מצאתי".

ומעתה אפשר היה לומר, שכאשר רש"י מציין כאן להכתוב בתהלים, כוונתו שהתלמיד יעיין גם בפירושו על הכתוב שם, ולכן לא הוצרך לפרש כאן; אך דוחק הוא, כמובן, ובפרט שגם שם מסיים רש"י בלשון "מצאתי", המורה שהוא דבר חידוש כו' ולא "פשוטו של מקרא" ממש].

ואדרבה – כד דייקת בדברי רש"י בפ' בשלח, נראה שהוא שולל דרשה זו:

רש"י מפרש שם: "וירא ישראל את מצרים מת – שפלטן הים על שפתו, כדי שלא יאמרו ישראל 'כשם שאנו עולים מצד זה, כך הם עולין מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו'". ובכן, מלשון רש"י עולה שהמטרה היתה "שלא יאמרו ישראל" בעתיד – אבל לא שכבר אמרו כן בפועל!

החטא – שלא רצו לנסוע

והנראה לבאר, שגם רש"י מציין להגמרא בערכין כוונתו בזה רק לכללות

11. טו, א.

12. בשלח יד, ל.

13. קו, ז.

הענין שהיו שני ענינים ש"המרו בים סוף", אבל בפרטיות – הנהגה באומרו "וכן בנסעם מתוך הים" נתכוון למה שפירש בעצמו בפ' בשלח¹⁴:

על הפסוק "ויסע משה את ישראל מים סוף", מפרש רש"י: "הסיען בעל כרחם, שעזיטרו מצרים את סוסייהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות, והיו ישראל מוצאין אותם בים, וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים .. לפיכך הוצרך להסיען בעל כרחם".

וזו אפוא כוונתו כאן, שהמרו "בנסעם מתוך הים" – שלא רצו לנסוע משם (עד שהכריח אותם משה), וזה נחשב להם לחטא.

אמנם מעתה צריך להבין – לאידך גיסא:

לפי הסברה זו, שכוונת רש"י באומרו שהמרו "בנסעם מתוך הים" היא למה שכתב כבר בפ' בשלח – למה הוצרך להביא ראייה נוספת מהכתוב בתהלים: "וימרו על ים בים סוף"?

ואכן, בשאר החטאים שמפרש רש"י בפסוק דידן, אינו מביא בכלל ראייה לדבריו, כיון שסומך על התלמיד שזוכר את סיפור החטא כמו שהוא מפורש במקומו בתורה; ומה נשתנה בענין זה שרש"י (אינו סומך על מה שכתב כבר בפ' בשלח, אלא) נדרש להביא ממרחק לחמו – מספר תהלים?!

חטא אחד "על ים", וחטא נוסף "בים סוף"

אך הביאור – בפשטות:

אמנם רש"י כבר פירש בפ' בשלח שמשה הסיע את ישראל בעל כרחם, אבל עדיין אינו מוכרח שזה שלא רצו לנסוע מתחילה נחשב להם לחטא.

יתירה מזו: הרי בכתוב כאן נאמר רק "מול סוף", שמזה ילפינן שהיה איזה חטא בים סוף; אמנם, לצורך פירוש הכתוב אין הכרח לחדש שהיו שני חטאים בים סוף [ואכן, בתרגום יונתן בן עוזיאל ותרגום ירושלמי הזכירו בפירוש "מול סוף" חטא אחד בלבד] – ולכאורה, די ומספיק בחטא הראשון שהזכיר רש"י בענין זה ("בבואם לים סוף,

שאמרו 'המבלי אין קברים במצרים'!

ונראה, שזה שהיו שני חטאים נלמד מהדיוק "מול סוף", שפירושו הפשוט – נגד ים סוף; וכיון שלא פירש באיזה צד – יש לומר שהכוונה היא לכל צד, היינו לשני הצדדים, הן בבואם לים והן בנסעם מהים.

אך כיון שאין זה כ"כ פשוט – לכן מוסיף רש"י ומביא ראיה מהכתוב בתהלים, שמאריכות הלשון שם מובן (כמו שפירשו בערכין) שהיו בים סוף שני חטאים, מדכתיב "וימרו – א) על ים ב) בים סוף".

ובפרטיות (אליבא דרש"י):

א) "וימרו על ים" – "ים" סתם – בני ישראל ראו את הים עומד בדרכם, ונתבהלו עד שהתריסו "המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר"; ולענין זה אין נפקא מינה איזה ים בדיוק היה זה, אלא עצם מציאות של ים המעכב.

ב) "בים סוף" – בני ישראל ראו את "ים סוף" מלא בתכשיטים ואבנים טובות, ולא רצו ללכת ממנו למרות ציווי הקב"ה; ולענין זה מתאימה ההדגשה "בים סוף" דוקא, שדוקא בו היו אבנים טובות ורכוש גדול, מה שאין כן בים אחר כו'. וק"ל.

(חלק יד – דברים א)

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב" (א, א)

אלה הדברים – לפי שהן דברי תוכחות, ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום זה, לפיכך סתם את הדברים והזכירן ברמז מפני כבודן של ישראל .. בין פארן ובין תפל ולבן – ר"ל יוחנן: חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו 'תופל ולבן', אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן, ואמרו 'ונפשנו קלה בלחם הקלוקל' .. ודי זהב – הוכיחן על העגל שעשו בצביל רוב זהב שהיה להם, שנאמר 'וכסף הרביתי להם וזהב עשו לזעל':

בתחילת פירושו כתב רש"י על כל הפסוק: "שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן"; וצריך ביאור, למה בסוף דבריו – לגבי "ודי זהב" – הוצרך לכתוב עוד הפעם לשון "תוכחה": "הוכיחן על העגל"?

ונראה בפשטות, שמשמע לרש"י שאין "די זהב" נכלל בהמקומות המנויים בפסוק – כי אינו שם מקום, ובמילא לא ידענו עדיין שגם "די זהב" הוא ענין של תוכחה.

ולכן הוצרך רש"י להדגיש "הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב" – וכזה כוונתו (גם) להדגיש, שאין "די זהב" שם מקום שבזה מרמז להוכיחן, אלא שלשון זו עצמה מודיעה את התוכחה על העגל.

הווי אומר:

בתחילת הענין כתב רש"י "שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן"; ואכן, כפי שמפרט רש"י, הרי רוב הלשונות בפסוק זה הם שמות של מקומות שונים – ורש"י אינו צריך לפרט בכל אחד מהם שהוא "תוכחה", משום שכבר הקדים שכל המקומות הנזכרים כאן הם ענין של "דברי תוכחות".

אמנם יש בפסוק שני יוצאים מן הכלל, שאינם שמות של מקומות: "תופל ולבן" ו"די זהב". וכיון שכן, הרי לכאורה שני אלו אינם חלק מה"דברי תוכחות"; ולכן נדרש רש"י לפרש ולהדגיש בהם שגם אלו הם "תוכחות": "הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן", "הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב".

ומה שהכריחו לרש"י לפרש ש"די זהב" אינו שם מקום, נראה בפשטות שזהו משום שלא מצינו במקרא מקום ששמו "די זהב"¹⁵; ועל דרך שכתב רש"י לפני זה בנוגע ל"תופל ולבן" – "חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו 'תופל ולבן', אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן" [אלא שבפירושו ל"די זהב" אין צריך רש"י לחזור ולהדגיש ש"חזרנו על כל המקרא כו" – כי לאחר שכתב רש"י יסוד זה בנוגע ל"תופל ולבן", מובן מעצמו שכן הוא גם בנוגע ל"די זהב"].

ההבדל בין "לבן" ל"זהב"

אבל צריך ביאור:

למה באמת לא יפרש רש"י שגם "די זהב" הוא שם מקום – וכמו שפירשו בכמה מפרשים¹⁶ – והיינו שנקרא המקום "די זהב" על שם "העגל שעשו שם בשביל רוב זהב"?

15. וראה רבינו בחיי כאן.

16. רשב"ם כאן. וראה ראב"ע, חזקוני ועוד.

והרי מצינו כמה מקומות בתורה שנקראו על שם הפעולות שנעשו בהם¹⁷. ואף שלא מצינו עוד פעם במקרא מקום ששמו "די זהב" – הרי כמה וכמה מקומות נזכרו בתורה רק פעם אחת בלבד!

ובשלמא ב"תופל ולבן", מובן שאין לחדש כי המקום עצמו נקרא כן, על שם שבמקום זה "תפלו על המן שהוא לבן" – כי:

כאשר קוראים למקום על שם פעולה מסוימת שהיתה בו – צריך שיהיה ניכר בהשם מענין הפעולה, או הדבר שבו נעשה הפעולה, או לכל הפחות הדבר שהוא סיבת הפעולה שהיתה במקום זה; אבל בנידון ד"תופל ולבן" הרי זה שהמן צבעו "לבן" הוא ענין צדדי, ולא מסתבר שיקראו המקום על שם פרט צדדי זה.

[ובתיבת "תופל" עצמה (שפירושה ש"תפלו") בלא תיבת "ולבן" – אין מרומז שום חטא מיוחד, כי כל החטאים של בני ישראל במדבר היו זה ש"תפלו" על איזה ענין].

שונה הדבר ב"די זהב", שבשם זה מרומזת טיבת החטא (הפעולה), ובלשון רש"י "שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם" – ואם כן הרי אפשר לומר שגם זה נכלל בהמקומות שהכעיסו, כי המקום נקרא "די זהב" על שם רוב הזהב שהביא לחטא!

"זהב" – קטיגור או סניגור?

והנה, השייכות של חטא העגל ל"רוב זהב" – מצינו גם בפירושו רש"י לפ' כי תשא, על הפסוק¹⁸ "וישב משה אל ה' ויאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלקי זהב", וז"ל:

"אתה הוא שגרמת להם, שהשפעת להם זהב וכל חפצם, מה יעשו פלך יחטאו. משל למלך שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקטנו, ותולה לו כיס בלוארו ומעמידו בפתח בית זונות – מה יעשה הבן פלך יחטא?!"

אך כד דייקת שפיר, אין דברי רש"י שם שווים לדבריו כאן; וכן מובן גם מזה שרש"י מביא את הפסוק "וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל" לראשונה בפירושו

17. ראה נח יא, ט. וירא כא, לא. ויחי נ, יא. בשלח יז, ז. שלח יג, כד. ובכ"מ.

18. תשא לב, לא.

כאן – ולא הביאו בפירושו לפ' כי תשא, כי כאן יש תוכן מיוחד.

וביאור העניין¹⁹:

בפ' תשא מזכיר משה את רוב הזהב בפני הקב"ה בכוונה ללמד זכות על ישראל ולהקטין סיבת חטאם (מתאים למטרתו הכללית בדבריו שם, לעורר רחמים וסליחה על ישראל). ועל זה הוא שאומר משה, שאף שאי אפשר למעט ערכו של החטא עצמו, דהרי "חטא העם הזה חטאה גדולה", מכל מקום אין ישראל אשמים כ"כ בהחטא, שהרי הקב"ה השפיע להם רוב זהב עד שהגיע מצב ש"מה יעשו שלא יחטאו", ובמילא "אתה (הקב"ה) הוא שגרמת להם";

אולם בנידון דידן מזכיר משה את רוב הזהב בפני בני ישראל כחלק מדברי התוכחות, והיינו שמטרתו בזה להדגיש גדולת החטא [ויש לומר שגם מטעם זה מדגיש רש"י בפירושו כאן "הוכיחן על העגל" (כנ"ל) – להדגיש שאין רוב הזהב כאן בא בתור לימוד זכות (כבפ' תשא), אלא בתור תוכחה].

ולכן דוקא כאן הביא רש"י את הפסוק "וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל" (ולא בפ' תשא) – כי בפסוק זה מודגש שהכסף וזהב שנתן הקב"ה (ולא נתינה סתם אלא "הרביתי להם") מהם עצמם עשו דבר שהוא היפך רצונו של הקב"ה, והרי נקודה זו מבליטה את גודל החטא ביותר.

[וכמ"ש בבאר בשדה כאן: "הוכיח אותם ששתים רעות עשו, שלא די שעשו עגל אלא עשו אותו של זהב, שעם הטובה שעשה להם הקב"ה שהרבה להם זהב – באותו דבר עצמו הכעיסוהו; משל למלך שנתן לעבדו חרב טובה, וביקש להכות בה את המלך"].

ולהוסיף, שבנידון דידן הרי לא רק שבכללות ידוע כי כל מה שיש לבני אדם ניתן להם מאת הקב"ה (ובלשון הכתוב²⁰ "לי הכסף ולי הזהב נאום ה' צבאות") – אלא שבאופן גלוי ניתן להם הכסף וזהב במדבר מהקב"ה, כמפורש שהקב"ה הוא שצויה "ושאלה אשה משכנתה.. כלי כסף וכלי זהב", וכן בפועל היה "וה' נתן את חן העם בעיני מצרים", ואח"כ היתה ביזת הים על ידי שהקב"ה קרע להם את הים²¹.

19. וראה גם באר בשדה על אתר ובפ' תשא שם.

20. חגי ב, ח.

21. ראה שמות ג, כב. בא יא, ב. יב, לו. פרש"י בשלח טו, כב.

"די זהב" – תוספת חומרא

ומעתה מיושב מה שהקשינו, דמכיון שהעגל נעשה "בשביל רוב זהב שהיה להם" – מדוע לא נפרש שהמקום עצמו נקרא בשם "די זהב" על שם חטא העגל?

כי באמת, אין כוונת רש"י לומר שרוב הזהב הוא הסיבה לחטא העגל; הסיבה האמיתית לחטא העגל היא כמו שכתוב²² "וירא העם כי בושש משה לרדת מן ההר" – וזה שהיה להם "די זהב" הוא רק פרט צדדי באופנו של החטא המוסיף בחומרתו.

[וגם לפי מה שמדגיש רש"י בפ' תשא, שרוב הזהב הוא זה שגרם לישראל לעשות העגל – הרי גם שם אין הכוונה שרוב הזהב היה הסיבה העיקרית לזה שעשו את העגל, ורק שבתור לימוד זכות הזכיר משה פרט זה שסייע בהחטא].

ואם כן, לא מסתבר לומר שהמקום ייקרא על שם פרט מסויים באופנו של פשע החוטא – ולא על שם דבר הנוגע בהחטא עצמו. ולכן אין לפרש (בדרך הפשט) ש"די זהב" הוא שם המקום שבו נעשה העגל.

"מפני כבודן של ישראל"

העולה מכהנ"ל, שבהשייכות של "רוב זהב" לחטא העגל ב' אופנים הפוכים: (א) דבר זה מקטין בהחטא ומהווה לימוד זכות על ישראל – שהקב"ה הוא שגרם להם כביכול בזה שהשפיע להם זהב רב. (ב) אדרבה: דבר זה מגדיל בחומרת החטא – שבאותו זהב שהשפיע הקב"ה לישראל בו עצמו עשו נגד רצונו.

וזהו ההבדל בין ה"זהב" כמו שנזכר בפ' תשא וכמו שנזכר בפרשתנו: בפ' תשא הוא בא בתור "לימוד זכות" (כאופן הא'), ואילו בפרשתנו הוא בא בתור הוספה בהתוכחה (כאופן הב').

אלא שכ"ז הוא אליבא דרש"י בפירושו על התורה, בדרך "פשוטו של מקרא"; משא"כ במדרשי חז"ל מצינו שלא חילקו בדבר והביאו את ענין ה"לימוד זכות" (כאופן הא') על הפסוק בפרשתנו גופא²³.

22. תשא לב, א.

23. ראה ברכות לב, א. יומא פו, ב. סנהדרין קב, א. – וראה חדא"ג מהרש"א ברכות שם.

ובאמת י"ל שגם בפירוש רש"י כאן, אף שכוונתו בפשטות היא להחמיר בהחטא, מכל מקום נתכוון לרמוז גם לאידך גיסא, לה"לימוד זכות" שבדבר.

כי, אם כוונת רש"י היא רק להדגיש את החומרא שבדבר, שבני ישראל השתמשו באותו זהב עצמו שקיבלו מהקב"ה לעשיית העגל – היה לו לומר: "הוכיחן על העגל שעשו ברוב הזהב שהיה להם" (וכדומה); ומה טעם נקט רש"י "הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם" – לשון שמשמעה כאילו הזהב הוא הסיבה להחטא (ובמילא אין ישראל אשמים כל כך)?

אלא, שבפירושו על פסוק זה מקדים רש"י ואומר שהחטאים "הזכירם ברמז מפני כבודן של ישראל"; ויש לומר, שכשם שמפני "כבודן של ישראל" העלים משה את החטאים מלהזכירם בפירוש, כן רמז בדבריו אלו גם על לימוד זכות להקטין חטאים אלו, כי גם זה הוא "כבודן של ישראל" (אף שבעיקר כוונתו היא להוכיחם ולהודיעם חומר החטא).

ולכן כותב רש"י בלשון זו – "בשביל רוב זהב" – לרמז לה"לימוד זכות" הנ"ל (ש"אתה הוא שגרמת להם .. מה יעשו שלא יחטאו"); ויהי רצון שנזכה לזה ש"כבודן של ישראל" יבוא בגלוי לעיני כל העמים, בגאולה האמיתית והשלימה בב"א, ויהפכו ימים אלו לישון ולשמחה.

(חלק יד – דברים א)

**"גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבוא
שם. יהושע בן נון העומד לפניך הוא יבוא שמה
אותו חזק כי הוא ינחילנה את ישראל" (א, לו-לח)**

סתם הכתוב ולא פירש: מה התכוון משה רבינו באומרו לעם ישראל "בגללכם"
("גם בי התאנף ה' בגללכם")?

ולפום ריהטא אפשר לפרשו בכמה אופנים, וכגון: (א) בגלל כבודכם; (ב) בגלל
רצונכם; (ג) בגלל חטאכם (ועוד). ופלא הוא שבפירוש רש"י על הפסוק לא ביאר
מאומה בדבר סתום זה, וכדרכו בקודש לפרש כל דבר שאינו ברור ב"פשוטו של
מקרא"!

והנה, בסדרה הבאה – פ' ואתחנן¹ מובאים דברי משה בקשר לזה שרצה
להיכנס לארץ ישראל: "ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי". ומפרש רש"י שם,
ש"למענכם" היינו שישאל הכעיסו את משה ובוזה גרמו לו לבוא לידי חטא מי
מריבה שבגללו נגזרה עליו הגזירה:

**"למענכם – בשבילכם, אתם גרמתם לי. וכן הוא אומר: ויקליפו על מי
מריבה וירע למשה בעבורם".**

ומעתה תגדל התמיהה: אם בפ' ואתחנן ראה רש"י צורך לפרש את תיבת "למענכם"², למה לא הקדים לפרש כן בפסוק דידן בתיבת "בגללכם"? האמנם יש הבדל (אליבא דרש"י) בין תיבת "למענכם" – לתיבת "בגללכם"?

מה אשם משה בחטא המרגלים?

ויש לומר בזה, ובהקדים שהמפרשים התחבטו בהבנת כתוב דידן (שלכאורה קשה הוא), ומצינו כמה שיטות בזה; ויש לברר איזו שיטה מתאימה היא לדרכו של רש"י, "פשוטו של מקרא", וכדלקמן.

דהנה, פסוק זה – "גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבוא שם" – בא באמצע סיפור מעשה המרגלים:

בתחילה מספר משה בארוכה על חטא המרגלים ועל הגזירה שנגזרה על אנשי דור המדבר שלא יכנסו לארץ, וממשיך³ "זולתי כלב בן יפונה" – שהוא יצא מן הכלל (וכן נכנס לארץ ישראל) בגלל ש"מילא אחרי ה'";

וכאן מכניס משה את עצמו: "גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר לא תבוא שם", וממשיך לדבר על יהושע: "יהושע בן נון העומד לפניך וגו'" – ושוב חוזר לדבר על הגזירה שנגזרה על אנשי הדור כולו⁴: "וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה .. המה יבואו שמה ולהם אתננה והם ירשוה".

ומשמע מהמשך הכתובים, שגם הגזירה על משה שלא יבוא אל הארץ שייכת לחטא המרגלים – דביה עסקינן; ולכאורה, הרי זה בסתירה להמפורש במקרא⁵ ש"משה לא נכנס לארץ בגלל חטא מי מריבה, שהיה כמעט ארבעים שנה (!) לאחר חטא המרגלים!

חזי לאיצטרופי

האברבנאל מפרש, שאכן יש ללמוד הכתוב כמשמעו - ש"משה לא נכנס לארץ

2. ואף הוצרך להביא ממרחק לחמו – ראי' מהכתוב בס' תהלים (קו, לב).

3. א, לו.

4. א, לט.

5. חוקת כ, יב.

בגלל חטא המרגלים.

ואף שמשה בעצמו לא השתתף בחטא המרגלים, מכל מקום נכנס הוא בעונשם בגלל שעל ידו נגרם חטא המרגלים – שהוא שלח המרגלים לדעתו⁶. ולכן אמר "בגללכם" – היינו שאין זה מצד חטאו הוא, אלא "בגללכם לאמר גם אתה לא תבוא שם"; מכיון שעל כל הדור נגזר שלא יכנסו לארץ, לכן גם משה לא יכנס.

ואף שמבואר בכתובים שחטא מי מריבה הוא הסיבה שמשה לא נכנס לארץ – צריך לפרש, לשיטה זו, שהעונש נגזר עליו בצירוף שני הדברים יחד.

[וכעין שמצינו בנדב ואביהוא, שכמה טעמים נאמרו במיתתם – בפ' משפטים 7 פירש רש"י שהוא משום ש"יחזו את האלקים ויאכלו וישתו", ואילו בפ' שמיני 8 פירש שהוא משום שהורו הלכה בפני רבן או משום ששתויי יין נכנסו למקדש⁹; והיינו, שדוקא בצירוף כולם יחד נענשו בפועל בעונש מיתה].

ברם, אי אפשר לומר שכן היא דעת רש"י בפירושו – שהרי מפורש בדברי רש"י בפ' פינחס¹⁰ שכל חטאו של משה הוא מי מריבה בלבד: "שלא היתה בהם אלא זו בלבד", "הם לבדם אין בהם עון אחר"; והדרא קושיא לדוכתא: מה שייך עונש משה לחטא המרגלים?

מה ענין מי מריבה לכאן?

לכאורה היה אפשר לתרץ, שהסמיך הכתוב את חטא מי מריבה לחטא המרגלים – אף שאינו שייך לכאן ורחוקים זה מזה זמן רב – כדי ללמד על חומד חטא מי מריבה, ששקול הוא (לפני הקב"ה) כחטא המרגלים.

ומתאים הסבר זה לכאורה בשיטת רש"י, שכבר מצינו שפירש כעין זה בפ' חוקת¹¹: "למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה, לומר לך, מה קרבנות מכפרין אף

6. כפירוש רש"י בתחילת פ' שלח: "שלא לך – לדעתך". וראה בארוכה בדברי האברבנאל כאן.

7. כד, י.

8. י, ב.

9. וראה במפרשי רש"י פ' שמיני שם שהאריכו.

10. כז, יג"ד. וראה פרש"י חוקת כ, יב.

11. כ, א.

מיתת צדיקים מכפרת". [ועד"ז פירש רש"י לקמן בפ' עקב¹² – לענין מיתת אהרן: "וסמך משה תוכחה זו לשבירת הלוחות, לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כיום שנשתברו בו הלוחות וכו'"]. ואם כן, גם בנידון דידן מתאים לומר שזו כוונת הסמיכות בין הענינים – ללמד על כך ששקולים הם בחומרתם.

אבל תירוץ זה דוחק הוא, כי בכתוב כאן לא נזכר חטא מי מריבה גופא, אלא רק הגזירה שנגזרה על משה – כתוצאה מהחטא – שלא יכנס לארץ ישראל; ואם אכן היתה הכוונה ללמד על חומרת החטא – הרי העיקר חסר מן הספר¹³! (ועוד יש להקשות על תירוץ זה, ואכ"מ).

כלב – בזכות עצמו; יהושע – כממלא מקום

ומחזורתא לפרש – אליבא דרש"י - שהכתוב כאן הוא "מאמד המוסגר", וכמו שפירש המלבי"ם על אתר¹⁴.

פירוש:

הכתוב מבאר את עונש דור המדבר, שנגזר עליהם שלא יכנסו לארץ, ומסיים: "זולתי כלב בן יפונה .. יהושע בן נון", שאינם כשאר הדור אלא הם יראו את הארץ.

אמנם הכתוב מחלקם לשנים: תחילה נאמר "כלב בן יפונה הוא יראנה וגו'", ואחר כך – בפסוק בפני עצמו: "יהושע בן נון .. הוא יבוא שמה".

והטעם לחלוקה זו – כי יש הבדל ביניהם: "כלב בן יפונה הוא יראנה ולו אתן את הארץ", את החלק הפרטי שלו בארץ, ואילו "יהושע בן נון .. הוא ינחילנה את ישראל", הוא יהיה המנהיג שינחיל את הארץ כולה לכלל ישראל.

ולפום ריהטא נראה הדבר קשה, שהרי בחטא המרגלים – דביה עסקינן – היו שניהם שווים (שיצאו מכלל המרגלים למעליותא), ולכן גם שכרם בחדא מחתא נאמר; ומה טעם איפוא מקבל יהושע דבר נוסף – שלא רק שהוא יכנס אל הארץ ויקבל חלקו אלא שהוא יהיה מנהיג של העם כולו?

12. י, 1.

13. ועוד יש להקשות על תירוץ זה, ואכ"מ.

14. וראה גם בדברי הרמב"ן.

על זה מוסיף משה ואומר – בתור מאמר המוסגר – שעדיפות זו ביהושע אינה שייכת לחטא המרגלים (ששם היה שווה לכלב), אלא היא ענין נוסף שנתחדש לאחר זמן רב, כאשר "גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבוא שם", ואז נוצר הצורך שיהושע "העומד לפניך" ימלא את מקומו של משה ו"הוא ינחילנה את ישראל".

אין כאן המקום להאריך

אך עדיין יש להקשות: מאחר שכתוב זה נאמר רק בדרך אגב, כדי להזכיר שנגזר על משה שלא יכנס לארץ ולכן יהושע הוא זה שינחילנה לישראל – לשם מה מוסיף כאן "גם בי התאנף ה'" בגללכם"? למאי נפקא מינה – לענין זה של מנהיגות יהושע – אם היה זה "בגללכם" אם לאו?

והביאור בזה:

כבר פירש רש"י לעיל בפ' פינחס¹⁵ - "בכל מקום שכתב מיתתם כתב סורחנם .. ביקש משה שייכתב סרחונו שלא יאמרו אף הוא מן הממרים היה". כלומר: כדי לשלול את המחשבה שלמשה היה חלק בחטא המרגלים ולכן לא נכנס לארץ, לכן בכל מקום שהכתוב מזכיר את מות משה ואהרן הוא מפרש את הטעם היחיד שרק בגללו לא נכנסו;

ואף כאן, מכיון שמזכיר את מיתתו של משה, הוצרך לכתוב גם סרחונו, שאינו בא אלא "בגללכם", היינו החטא של מי מריבה "אשר רבו בני ישראל את ה'", "מריבת העדה"¹⁶.

אמנם, מכיון שסוף סוף כל הענין כאן בא בדרך אגב ובתור מאמר המוסגר – לכן רש"י אינו נדרש להסביר את הענין בפרטיות, מכיון שבא כאן רק בדרך אגב;

ובמקומו העיקרי של הענין – בפרשת ואתחנן, ששם הוא עיקר הסיפור בנוגע למשה עצמו – יפרשנו ויפרטנו. ולכן כאן אין רש"י מפרש את תיבת "בגללכם" (כנ"ל בתחילת הסימן), כי הוא סומך על מה שיפרש במקומו, בתיבת "למענכם". ודר"ק.

(חלק יד – דברים ב)

15. כז, יג-יד.

16. חוקת כ, יג. פינחס כז, יד.

לע"נ

ר' בערל בוריס

בן ראובן ז"ל

פלוטוב

גלב"ע י"ד מנחם אב תשע"ז

*

תנצב"ה

לע"נ

הת' שלמה יוסף (שי) ז"ל

בן - יבלחט"א - ר' חיים

שלום

נלב"ע ז' מנחם-אב תשס"ד

*

תנצב"ה